

تعامل روحانیت با نظام اسلامی

تبیین‌ها و الگوها

عبدالوهاب فراتی

www.ketab.ir

تعامل روحانیت با نظام اسلامی

تیمین‌ها و الگوها

عبدالوهاب فراتی

موضوع علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۸

شمارگان: ۴۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید امان ری

چاپ و صحافی: چاپخانه دانشگاه آزاد اسلامی

سرشناسه: فراتی، عبدالوهاب، ۱۳۴۷.

عنوان و نام پدیدآور: تعامل روحانیت با نظام اسلامی: تمین‌ها و الگوها / عبدالوهاب فراتی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۸

مشخصات ظاهری: ۳۳۶ص.

شابک: ۲ - ۳۳۶ - ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۱۰۸ - ۴۰۰

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: روحانیت - ایران - فعالیت‌های سیاسی.

موضوع: Clergy - Political activity -- Iran

موضوع: اسلام و دولت.

موضوع: Islam and State

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷/ت۳۴/ا/۲۲۳ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۴۱۷۲۰

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبهشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶، تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران: خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۲۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فہرست

۱۳	پیشگفتار.....
۱۷	مقدمہ.....
۱۷	موضوع تحقیق.....
۲۲	سؤال اصلی و فرنیہ پژوهش.....
۲۳	روش تحقیق.....
۲۳	پیشینہ تحقیق.....
۲۵	هدف و دستاورد پژوهش.....
۲۵	ضرورت تحقیق.....
۲۶	ساختار مباحث.....
۲۹	فصل اول: کلیات و مقدمات نظری.....
۳۱	گفتار اول: اصول کلی پژوهش.....
۳۱	۱. تقریر موضوع.....
۳۹	۲. چارچوب، روش و ایڈہ پژوهش.....
۴۵	۳. مفہیم پژوهش.....
۴۵	۳-۱. دولت؛ مفہوم و انواع آن.....
۴۵	۳-۱-۱. حاکم.....
۴۶	۳-۱-۲. امام.....
۴۶	۳-۱-۳. فقیہ.....
۴۷	۳-۱-۴. سلطان.....

- ۴۷.....ناظر. ۳-۱-۵
- ۴۸.....والی. ۳-۱-۶
- ۵۲.....روحانیت: مفهوم و هویت آن. ۳-۲
- ۵۲.....جوهره وجودی روحانیت. ۳-۲-۱
- ۵۴.....شرط تحقق. ۳-۲-۱-۱
- ۵۴.....شروط صدق. ۳-۲-۱-۲
- ۵۵.....شروط کارکردی. ۳-۲-۱-۳
- ۵۶.....الزام‌های تبعی. ۳-۲-۱-۴
- ۵۷.....ضرورت کارکردی روحانیت. ۳-۲-۲
- ۵۹.....محک‌های وجودی روحانیت. ۳-۲-۱
- ۶۰.....نقش تبلیغی. ۳-۲-۳-۱
- ۶۱.....نقش تعلیمی. ۳-۲-۳-۲
- ۶۱.....نقش الگویی روحانیت. ۳-۲-۳-۳
- ۶۱.....شرایط مناسکی. ۳-۲-۳-۴
- ۶۱.....نقش حجت فقهی. ۳-۲-۳-۵
- ۶۲.....نقش‌های اجتماع. ۳-۲-۳-۶
- ۶۲.....نقش سیاسی. ۳-۲-۳-۷
- ۶۴.....حوزه علمیه. ۳-۳
- ۶۷.....گفتار دوم: ترابط روحانیت با دولت در اندیشه و سیاست بنیادین
- ۶۷.....۱. بررسی‌های تاریخی
- ۷۶.....۲. بررسی‌های فقهی
- ۷۸.....۲-۱. علما و پذیرش ولایت در دولت‌های جائر
- ۸۰.....۲-۲. نظریه حرمت نفسی ولایت از جائر
- ۸۲.....۲-۳. نظریه حرمت غیری ولایت از جائر
- ۸۴.....۲-۴. علما و پذیرش ولایت در دولت‌های مآذون
- ۸۹.....فصل دوم: رابطه عالمان دینی و دولت؛ نظریه‌ها و الگوها
- ۹۵.....گفتار اول: الگوهای عدم جواز رابطه با حاکمان عصر غیبت
- ۱۱۱.....گفتار دوم: الگوهای جواز همکاری روحانیت با حاکمان عصر غیبت

۱. الگوهای سنتی تعامل و منزلت روحانیت در نظم سیاسی ۱۱۲
- ۱-۱. حکومت صالح اسلامی و تبعیت دولت از نهاد متولی دین ۱۱۳
- ۱-۲. دولت عادلانه و ضرورت‌های ترجیحی تعامل با آن ۱۱۵
۲. الگوهای جدید تعامل؛ مشروعیت نظام جمهوری اسلامی ایران ۱۲۰
- ۲-۱. نظریه ولایت و الگوهای تعامل روحانیت با نظام اسلامی ۱۲۱
- ۲-۲. نظریه‌های نظارت و مراقبت روحانیت از اسلامی شدن نظام سیاسی ۱۲۵
- ۲-۳. نظریه‌های وکالت و حضور روحانیت در مناصب وکالت‌پذیر ۱۳۰
- حصا سوم: روحانیت و نهادهای جمهوری اسلامی ۱۳۵**
- گفتار اول: مبانی و اصول های توصیفی ۱۳۷**
۱. جایگاه روحانیت در قوانین جمهوری اسلامی ایران ۱۳۷
۲. اجنهاد و مسؤلیت‌ها در نظام اسلامی ۱۴۴
- گفتار دوم: الگوها و مدل‌های توصیه‌ای ۱۵۹**
۱. الگوهای قابل سنجش و سنجش ۱۵۹
- ۱-۱. ارتباط دین و سیاست ۱۶۱
- ۱-۱-۱. اثبات‌کنندگی رابطه دین و دولت ۱۶۱
- ۱-۱-۲. نفی‌کنندگان رابطه دین و دولت ۱۶۱
- ۱-۲. ارتباط روحانیت و دولت ۱۶۱
- ۱-۳. طرف‌داران استقلال نهاد دین از نهاد دولت ۱۶۲
۲. الگوهای پیشنهادی؛ اصلاحی / تکمیلی / جایگزینی ۱۶۳
- ۲-۱. الگوهای مبتنی بر نظارت روحانیت بر نظام اسلامی ۱۶۴
- ۲-۱-۱. تفسیر اول: نظارت و هدایت نظام اسلام توسط روحانیت ۱۶۵
- ۲-۱-۲. تفسیر دوم: هدایت نظام در کادر اسلام ۱۶۸
- ۲-۱-۳. تفسیر سوم؛ روحانیت؛ ناظر، هادی و مشفق دولت اسلامی ۱۷۱
- ۲-۲. الگوهای مبتنی بر همکاری روحانیت و دولت اسلامی ۱۷۲
- ۲-۲-۱. تفسیر اول: الگوی حمایت و نصیحت ۱۷۶
- ۲-۲-۲. تفسیر دوم: دولت متقاضی و روحانیت حمایتگر ۱۷۹
- ۲-۲-۳. تفسیر سوم: همکاری متوازن و هماهنگ روحانیت با دولت اسلامی ۱۸۴

- ۴-۲-۲. تفسیر چهارم: تعامل سازمانی یا فردی روحانیت با دولت اسلامی ۱۸۸
- ۵-۲-۲. تفسیر پنجم: روحانیت و تعامل با چهره‌های عمومی، خصوصی و
ایدئولوژیک دولت ۱۹۲
- ۱-۲-۲-۵. چهره عمومی دولت ۱۹۳
- ۲-۲-۲-۵. چهره خصوصی دولت ۱۹۳
- ۳-۲-۲-۵. چهره ایدئولوژیک دولت ۱۹۴
- ۲-۲. الگوهای مبتنی بر استقلال نهاد روحانیت از نهاد قدرت ۱۹۷
- ۱-۲-۳. تفسیر اول: الگوی دولت نازله معصوم و تفکیک سازمانی روحانیت از
دولت ۱۹۸
- ۲-۳. تفسیر دوم: فقیه، ایدئولوگ نظام و روحانیت، مرشد دولت ۲۰۱
- گفتار نهم: نسبت ولی فقیه و مرجعیت دینی** ۲۰۵
۱. دیدگاه‌های لاسیکر نسبت میان مرجعیت و رهبری ۲۱۱
- ۱-۱. رهبر موروثی و مرجع تقلید ۲۱۱
- ۱-۲. ولایت در مدل مرجعیت (ولایت فقیه اعلم و معاونت اجرایی فرد مورد اعتماد)
..... ۲۱۷
- ۱-۳. تقدم ولی فقیه در امور سیاسی و اجتماعی بر مرجعیت دینی ۲۲۰
- ۱-۴. افتراق ساختاری میان دو نهاد ولایت و مرجعیت ۲۲۳
- ۱-۴-۱. وظایف و کارکردهای نهاد مرجعیت دینی ۲۲۳
- ۱-۴-۲. وظایف و کارکردهای حاکم اسلامی (ولایت فقیه) ۲۲۴
۲. دیدگاه‌های جدید: رقابت قانونمند میان نهاد مرجعیت ۲۲۶
- فصل چهارم: رابطه دولت با روحانیت؛ هنجارها و محدودیت‌ها** ۲۳۱
- گفتار اول: الگوی تعامل دولت اصلاحات با روحانیت** ۲۳۵
۱. دولت اصلاحات و منزلت روحانیت ۲۳۵
۲. مراجع تقلید به مثابه حوزه علمیه ۲۳۷
۳. مجادلات معرفتی میان جریان اصلاحات و روحانیت ۲۴۰
۴. رویارویی برخی از حوزویان و دولت اصلاحات ۲۴۶
- ۱-۴. نشر کاریکاتور آیت‌الله مصباح یزدی ۲۴۶
- ۲-۴. کنفرانس برلین ۲۴۶

۲۴۸	۳-۴. سخنرانی هاشم آغاچری.....
۲۴۹	۵. دولت اصلاحات و نتایج آن بر حوزه‌های علمیه.....
۲۵۱	گفتار دوم: دولت اصول‌گرایان و حوزه علمیه.....
۲۵۱	۱. دولت اصول‌گرایان و رسالت روحانیت.....
۲۵۳	۲. پایان تدریجی ماه غسل دولت و روحانیت.....
۲۶۱	۳. بروز تنش و آغاز نقد و ابرام‌های رو در رو.....
۲۶۳	۴. پایان دولت اصول‌گرایان و پیامدهای آن بر سازمان روحانیت.....
۲۶۹	حصا پنجم: تلاش برای تبیین الگوی مطلوب.....
۲۷۵	گفتار اول: "الگوی مطلوب تعامل روحانیت با نظام اسلامی....."
۲۷۷	۱. پیش‌شماره‌های الگوی مطلوب.....
۲۸۰	۲. برخی الزامات الگوی شایسته.....
۲۸۵	گفتار دوم: الزامات سیاست تعامل سازمان سیاست با حوزه‌های علمیه.....
۲۸۷	۱. لزوم شناخت نسبی از اهمیت ساختار درونی حوزه‌های علمیه.....
۲۹۱	۲. حوزه متولی شرح و تفسیر است نه دولت.....
۲۹۲	۳. روحانیت شیعه؛ نهادی مستقل از دولت.....
۲۹۵	گفتار سوم: الگوی شایسته نسبت مرجعیت دینی با رهبری.....
۳۰۱	کتابنامه.....
۳۰۱	۱. فارسی.....
۳۰۷	۲. عربی.....
۳۰۸	۳. مصاحبه‌ها.....
۳۰۹	۴. سایت‌ها.....
۳۱۱	فهرست آیات.....
۳۱۳	فهرست روایات.....
۳۱۵	نمایه.....
۳۲۳	نمایه موضوعی.....

پیشگفتار

در پرتوی پیوسته انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به‌ویژه اندیشه‌های تعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مرفعی و نجات‌بخش آدمی در عصر حاضر حیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیانی و ارزش‌های اسلامی از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزان در آنان شد و از دیگر سو باعث نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌های مکاتب بشری و نظام‌های مبتنی بر آنها گشت.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظریه‌پردازی و نوآوری درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به‌فراوانه‌ها و ایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و تبیین و عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی محض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی- فکری حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی

آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان حجت‌الاسلام والمسلمین علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری بنی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشکده نظام‌های اسلامی که مشتمل بر پنج گروه اقتصاد، فقه و حقوق، سیاست، اخلاق و مدیریت اسلامی است، به طور خاص با مطالعه نظامات اجتماعی، احکامات و تعقیب می‌کند:

۱. نسبت‌های نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۲. تحقیق و تبیین عالیه‌سانی و مباحث اساسی نظامات اجتماعی اسلام و ارائه الگوهای کاربردی در مملکت و آن؛

۳. آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدد‌رسانی به متولیان امور و بسترسازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛

۴. تحقیق درباره مسائل مستحدثه به‌ویژه گره‌های در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛

۵. پاسخگویی به شبهات مطرح درباره فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۶. شناخت و نقد علمی مکاتب و نظامات معارض.

پژوهش حاضر با عنوان «تعامل روحانیت با نظام اسلامی؛ تبیین‌ها و الگوها» تألیف دکتر عبدالوهاب فراتی در زمینه جامعه‌شناسی سیاسی نهاد متولی دین، یعنی روحانیت است. وی در این اثر از یک سو در صدد بیان نظریه‌های درون‌فقهی و نیز تجارب انباشتی فقیهان درباره تعامل عالمان دینی با دولت‌های عصر غیبت و از سوی دیگر در مقام جلب نظر صاحب‌نظران حوزوی و دانشگاهی به ضرورت و اهمیت تدوین الگو یا الگوهای مطلوب این

مناسبت‌ها در ذیل دولت شرعی فقیه می‌باشد.

نگاهی گذرا بر آثار و آرای دکتر فراتی نشان می‌دهد زمینه مطالعاتی ایشان فراتر از جامعه‌شناسی روحانیت است؛ با این همه به دلیل اهمیتی که این موضوع در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی یافته است، چند سالی است که بر این حوزه تمرکز بیشتری یافته و تا کنون نیز آثار ارزشمندی در این زمینه تألیف کرده است.

دکتر فراتی در اثر حاضر تلاش می‌کند طی چند گفتار ترابط روحانیت با دولت در اندیشه و سنت پیشینیان و نیز الگوهای مطلوب در سه سطح تعامل، یعنی: ۱. تعامل روحانیت با نظام اسلامی؛ ۲. تعامل قوه مجریه با حوزه‌های علمیه و نیز ۳. تعامل مرجعیت دینی با نهاد ولایت فقیه را مورد بررسی قرار دهد تا بر کارآمدی جان مناسبت‌هایی بیفزاید.

بر خود فرض می‌دانیم از محفو محترم جناب آقای دکتر عبدالوهاب فراتی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و همچنین از نظارت علمی اعضای محترم شورای علمی ترسی می‌یاست به ویژه ارزیابان محترم اثر حضرت آیت‌الله ابوالقاسم علیدوست و جناب آقای دکتر مسعود پورفرد که در به‌ثمر رسیدن این تحقیق ما را یاری داده‌اند. سرماز انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را بر عهده دارد، کمال تشکر و قدردانی خود را ابراز نماییم.

در خاتمه امیدواریم خوانندگان فرهیخته این کتاب، با ارائه نظرات ارزنده خود، ضمن کمک به تکمیل این تحقیق ارزشمند، ما را در ارائه آثار برتر دیگری یاری فرمایند.

گروه سیاست

پژوهشکده نظام‌های اسلامی